

Hans Maier

Katoliku kirik

(loeng 11.10.04)

5. ptk: Kirikusisene jaotus: klerikud, ilmikud, orduliikmed

Suurem osa kristlaskonnast – ka katoliku kirikus – koosneb ilmikutest. Viimasel ajal (pärast 2. Vatikani kirikukogu) nimetatakse neid enamasti “*christifideles*” (usklikud, ristitud). Nende kõrval on kiriku ametikandjate seisus, klerikud (kr k *kleros* – loos; seega ‘loositud, väljavalitud’). Katoliku kirikus (nagu ka ortodoksi kirikus) mängib olulist rolli veel kolmas seisus: need on kindla korra (lad ‘*ordo*’) järgi elavad orduliikmed (enamikes ordudes võivad nendeks olla nii klerikud kui ka ilmikud).

Klerikuteks ja ilmikuteks jagunemine on välja kujunenud ajaloo jooksul. Varakristlikul ajal olid kõik üksteisele vennad ja õed – hiljem omandas sõna “vennad” kitsama tähenduse: ametivennad. Pärast Constantinuse-aegset pööret, kui toimus kiriklike ja ilmalike ametistruktuuride lähenemine, tõusis klerus esile omaette seisusena (seisuse eraldusmärgiks sai tonsuur). 12. sajandil võib õigusteadlane Gratianus vastuväideteta öelda, et on vaid kaks kristlaste liiki: klerus ja ilmikud.

Ent ilmikudki on tihti võidelnud võimu ja mõjujõu eest kirikus – olid nad ju algusest peale kõige arvukamad ja sageli tugevamad. Sellised keisrid, nagu Constantinus ja Justinianus omasid piiskopi-sarnast, kirikujuhi positsiooni. Keskaegsed valitsejad kutsusid kokku sinodeid ja kehtestasid kirikule seaduseid. Ilmikute investituur surutakse küll Riigis maha (investituuritüli), kuid tekkivates Euroopa rahvusriikides jääb see püsima kuni uusajani.

Munga- ja nunnaseisus (*status religiosus*) moodustub nendest, kes on lisaks üldiste käskude järgimisele võtnud enda peale kohustuse järgida evangeelseid nõuandeid (kuulekus, vaesus, abielutus). Kuigi algselt pärineb munklus eremiitlusest (lad *monachus* – üksiklane), areneb see eelkõige Lõuna- ja Lääne-Euroopas ühiselu vormiks (koinobiitlus) ja muutub tähtsaks kultuuri kujundavaks jõuks. Üha uute ordude loomisega vastatakse spetsiifilistele aja nõuetele: nii rõhutab püha Benedictuse reegel vastandudes rahutule ajale *stabilitas loci*’t ning palve ja töö ühendamist; frantsisklased seavad keskpunkti vaesuse, dominiiklased jutluse ja misjoni, jesuiidid Jumala au ja kuulekuse. Ordud, kuhu on algusest peale kuulunud nii mehed kui naised, on tsentraliseeritud struktuuriga katoliku kirikus tänini pluralistlik, spontaanne ja ebamäärane element.

6. ptk: Kirik ja maailm; õpetus kahest võimuvallast; investituuritüli; riigi ja kiriku suhete põhistruktuurid uusajal

Kristliku kogukonna kujunemine oli kolmel esimesel sajandil rahulik, aeglane protsess. Vastuoludesse ja konfliktidesse sattus see siis, kui kristlased keeldusid osalemast keisrikultuses. Riigi ja kultuse ühtsuse asemele (mis oli antiigi mõtlemises enesestmõistetav) tekkis kristlikus arusaamas vastandumine: kristlaste kogukonna ja riigi vastandumine. See tähendab, et kristlased on lojaalsed valitseva poliitilise korra suhtes, kuid konfliktolukorras järgivad põhimõtet: eelkõige tuleb kuuletuda Jumalale, mitte inimestele.

Vaimuliku ja ilmaliku võimu kõrvuti eksisteerimine on esimest korda klassikaliselt formuleeritud paavst Gelasius I poolt kirjas keiser Anastasius I-le aastal 496: “Kaks on neid, kõrgeauline keiser, mis seda maailma juhivad: preestrite pühitsetud autoriteet ja kuninklik võim.” (Õpetus kahest võimuvallast, kahe võimu teooria.)

Sellest positsioonist lähtub katoliku kirik reformipaavstluse ajal võitluses kirikuametite ostmise (simoonia) ja ilmikute investituuri vastu: “Ilmikute abil ei tohi mingil moel mõni klerik või preester omale kirikut saada, ei niisama ega raha eest” (Rooma paastusinod aastast 1059). Kirik on ilmaliku võimu suhtes absoluutselt vaba ja iseseisev – koguni kõrgemalseisev (teokraatia).

Paavstlik absolutism põrkub tekkivates rahvusriikides (eriti Prantsusmaa) vastuseisule. Kui paavst Bonifacius VIII aastal 1296 seab küsimuse alla klerikute maksustamise ilmalike ametkondade poolt (bulla “Clericis laicos”), astuvad talle vastu prantsuse juristid: kirikliku absolutismi vastu kuulutavad nad sekulaarset riigivõimu (esprit laïc, ilmalikkus).

Reformatsiooni-järgsetes kirikud, eelkõige luteri kirik, seisavad jälle riigile lähemal, isegi sõltuvad riigist: Inlismaal ja Skandinaavias on kuningas (ja hiljem parlament) viimne otsustav instants, Saksamaal püsib vürstide üldepiskopaat kuni 1919. Ainult reformeeritud kirikud ja vabakirikud järgivad lõpuni kogukonlik-demokraatlikku enesemääramisõigust.

Seevastu katoliku kirikus reguleerivad riigi ja kiriku koostööd tänini vabad kokkulepped. Selle positsiooni peamine instrument on konkordaat.